

Tove Ditlevsen

Lica

Naslov izvornika:

Ansigtterne, ISBN 978-87-02-18145-6

© Tove Ditlevsen & Hasselbalch, Copenhagen 1968.

Published by agreement with Gyldendal Group Agency.

© Za hrvatsko izdanje Lector, 2023.

© Za prijevod Mišo Grundler i Lector, 2023.

ISBN 978-953-8361-17-3

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 150613001

Sva prava pridržana. Nijedan se dio bez prethodnog dopuštenja nakladnika ne smije umnožavati ili koristiti u bilo kojem obliku ili na bilo koji način.

Od iste autorice u izdanju Lectora:

Djetinjstvo

Mladost

Ovisnost

Tove Ditlevsen

LICA

S danskoga preveo

Mišo Grundler

Rijeka, 2023.

Uvečer je bilo malo bolje. Mogla je to izgledati i nadati se da će jednog dana biti kadra sagledati sve, poput nedovršena, šarenog goblena, čiji će uzorak jednom spoznati. Glasovi su joj se vratili, a s malo strpljenja mogla ih je razdvojiti poput spetljanih namotaja klupka vune. Mogla je razmišljati o riječima u miru, bez straha da će se nove pojaviti prije no što noć prođe. Noć je u to doba s mukom razdvajala dane, a, ako bi joj se omaknulo da dahne u rupu u tami, kao u mrazom pokriveno prozorsko staklo, jutarnje bi joj svjetlo navrlo u oči satima prerano.

Svi su već spavali, osim Gerta, koji još nije bio došao kući iako se bližila ponoć. Spavali su, a lica su im bila bezizražajna i spokojna, jer s njima nisu morali ništa raditi do jutra. Možda su čak skinuli lica zajedno s odjećom i oprezno ih položili na nju da se odmore; nisu im bila nužna u snu. Danju su se lica neprestano mijenjala poput odraza u vodi tekućici. Oči, nos, usta – taj jednostavan trokut – odakle im bezbroj varijacija? Dugo je izbjegavala izlaziti na ulicu, jer ju je mnoštvo lica strašilo. Nije željela upoznavati nova, bojala se susresti stara, jer nisu odgovarala slici u njezinu pamćenju – gdje su sva bila položena zajedno s mrtvima, od kojih je bila zaštićena na drukčiji način. Kad susretne ljude koje nije vidjela godinama, uoči njihova promijenjena lica, strana, ostarjela, a nitko to nije pokušao spriječiti. Nije pazila na njih, ispustila ih je iz svojih zaštitničkih ruku, koje su ih trebale držati poput glave onoga tko se utapa iznad površine vode. Zaokupljena nečime drugim, nije marila za ovo lice pa je ono, u posljednji trenutak, zamijenjeno novim, ukradenim od nekoga mrtvog ili usnulog, tko se sada mora snalaziti kako zna i umije. Ili je preveliko ili premalo i na sebi nosi tragove života koji ne pripadaju novom vlasniku. A, kad se navikneš na njega, pojave se natruhe prijašnjeg lica, kao kad stara tapeta ispuca i razotkrije slojeve ispod, još svježije i dobro očuvane, pune uspomena na nekadašnje stanare kuće. No neki ljudi, zbog nestrpljenja ili potrebe da idu ukorak s modom, nataknu novo lice mnogo prije nego što se staro istroši, kao što neki kupuju novu odjeću, iako je ona koju imaju gotovo nenošena. Mnoge su mlade djevojke takve, a katkada od prijateljice posude određene osobine, ako, primjerice, izlaze navečer u grad i žele svoje lice uresiti krupnijim i sjajnijim očima od svojih ili sitnijim nosom. Od toga im se koža, dakako, napne, no to nije ništa neugodnije od nošenja tijesnih, broj premaleni cipela. To najviše dolazi do izražaja

u djece, koja još rastu. Ne možete zadržati pogled na njima, jer on se odbija od praznine kao od zrcala u koje ste dugo zurili. Djeca nose svoja lica kao da se još navikavaju na njih, kao da će im pristajati tek za mnogo godina. Lice im je gotovo uvijek previsoko i moraju se propeti na nožne prste i silno se potruditi ne bi li vidjela slike s unutarnje strane svojih vjeđa.

Neka su djeca, posebno djevojčice, morale živjeti majčino djetinjstvo, dok su svoje držale skriveno u tajnoj ladici. Takvim je djevojčicama bilo najteže. Njihovi su glasovi izbijali iz njih kao gnoj iz rane, a taj bi ih zvuk prestrašio kao kad bi otkrile da je netko čitao njihov dnevnik, premda je bio zaključan među kramom i igračkama iz doba kad su nosile sad već odbačeno lice četverogodišnjakinje. To je lice zurilo u njih između osakaćenih lutaka nevinim, zaprepaštenim, caklenim očima. Njihov je san bio lak i vonjao na strah. Svake večeri, nakon što bi pospremile svoju sobu, sabirale bi svoje misli prije spavanja, poput ptica koje će ugurati u krletku. Katkada neka misao nije bila njihova i ne bi znale što će s njom. Brže-bolje, jer uvijek su bile umorne, pospremile bi je u vitrinu ili među knjige na polici. No, kad bi se probudile, njihove misli više nisu odgovarale njihovim licima, koja su se raspršila u snu, nalik na kartonske karnevalske maske što se vlaže i raspadaju od toplog daha. S mukom bi prigrlile nova lica poput sudbine i zavrtjelo bi im se u glavi kad bi svrnule pogled prema stopalima – udaljenost je preko noći postala toliko velika.

Bacila je pogled po sobi krajičkom oka, ne pomičući glavu. Ondje su toaletni stolić, noćni ormarić i dva stolca. Soba se doima pustom poput groba, samo nedostaju nadgrobni kamen i križ. Nalikuje na podstanarske sobičke njezine mladosti, kad je pisala svoje prve knjige; samo je ondje pronašla krhku sigurnost u nedostatku promjene. Ležala je na prostrtom divanu s rukama pod vratom. Morala je ležati posve mirno i izbjegavati nagle pokrete kako sve ono što se nalazilo u ugradbenim ormarima, tim uznemirujućim šupljinama, ne bi izbilo van zajedno sa svom potisnutom tjeskobom njezina djetinjstva.

Polagano je pružila ruku prema tabletama za spavanje. Istresla je dvije i zalila ih vodom. Dobila ih je od Gitte, koja joj je davala što god je mislila da joj treba. S Gitte je trebalo više opreza nego s drugima. Valjalo je ugušiti pojedine riječi prije nego što joj prijeđu preko usana, pod svaku cijenu i na bilo koji način. To je bilo nezgodno, razmišljala je Lise, jer su njih dvije postale dovoljno bliske da prijeđu na ti. Ona i Gert popili su piće s njom jedne večeri kad je počela raditi kod njih, a, budući da nije bila bez obrazovanja i profinjenosti, zaključili su da je ne mogu gledati kao tek običnu kućnu pomoćnicu čiji se privatni život ne tiče njihove obitelji.

Gitte je bila rezultat njezine iznenadno stečene slave prije dvije godine, kada joj je Akademija dodijelila nagradu za dječju knjigu, koju ona sama nije smatrala ni boljom ni lošijom od svojih ostalih knjiga. Izuzevši jednu zbirku poezije, koja je prošla posve nezamijećeno, pisala je isključivo knjige za djecu. Dobile su lijepe recenzije u ženskim časopisima i dobro se prodavale, a svijet, zaokupljen književnošću za odrasle, utješno ih je previdio. Slava je nemilosrdno strgnula veo koji je uvijek dijelio nju od stvarnosti. Održala je govor zahvale koji joj je napisao Gert, a tijekom tog govora spopao ju je strah iz djetinjstva da će biti raskrinkana, da će netko otkriti kako se pretvara i izdaje za nešto što nije. Taj je strah nikada otad nije zapravo napustio. Kad god je davala izjave, ponavljala je Gertova ili Asgerova mišljenja, kao da nikada nije imala nijednu vlastitu misao. Kad ju je Asger napustio prije deset godina, u njoj je ostavio skladište riječi i misli, poput zaboravljene prtljage u čekaonici željezničkog kolodvora. Kad je njih iscrpila, posezala je za Gertovim mišljenjima, koja su se mijenjala zajedno s njegovim raspoloženjem. Jedino kad je pisala izražavala je vlastito mišljenje, a drugog talenta nije imala. Gert je njezinu slavu shvatio kao napad na sebe. Tvrdio je da ne može spavati s književnim djelom i revno ju je varao te je pritom marljivo izvješćivao o svojim ljubavničkim osvajanjima. Osjećala se kao da joj duša tone kroz rupu u ledu jer tada ga je još voljela i strahovala da će i njega izgubiti. Nadja, njezina najbolja prijateljica, dječja psihologinja po struci, poslala ju je nekom psihijatru, koji joj je objasnio da privlači muškarce zamršenih emocionalnih stanja i nametljive osobnosti ispunjenje sumnjom u vlastite sposobnosti. Upijala je to što je naučila na terapiji i uvidjela određene sličnosti između Asgera i Gerta. Razlika je u tome što je Asgera prilično kasno u životu uhvatio karijerizam, koji zahtijeva posvemašnju i neumornu suradnju obitelji, a žena koja piše nešto tako blesavo kao što su dječje knjige odjednom je postala znak slabosti, svojevrstan hendikep koji su njegovi neprijatelji u svakome trenutku mogli iskoristiti. S druge strane, objasnio joj je doktor Jørgensen, Gertove bračne nevjere neće nikada dovesti do razvoda, jer je to činio prije svega u prkos njoj. Bio je to čisti inat, kao kad dvogodišnjak ljutito mlati žlicom po kaši. Gert je bio vezan za nju zbog svojih neurotičnih zavrzlama i nije bilo vjerojatno da će opet izgubiti svoj identitet zbog nečega što samo nalikuje na ljubav.

Tablete za spavanje počele su djelovati, a, budući da nije bila na oprezu, jedno se lice otrgnulo od svih ostalih i stalo piljiti u nju s onom starom, neprikrivenom zlobom. Bilo je to lice patuljka za kojim se kao mala okrenula, a on je u istome trenutku okrenuo glavu i pogledao je. Do kraja života sa sobom će nositi to lice poput stare krivnje, koju ništa ne može okajati.

Okrenuo se ključ u bravi na ulaznim vratima i zvuk je dopro do nje kroz slojeve vunениh prekrivača. Gert se vratio kući. Čula ga je kako hoda kroz blagovaonicu i pomislila da ide u kuhinju po pivo ili k Gitte u sobu. Onda su se otvorila vrata njezine sobe i on je zastao na pragu.

„Spavaš li?“, upitao je nesigurno.

„Ne.“

Podbočila se laktovima i pogledala njegove cipele. Približavale su se i bivale nerazmjerno velike kao u nekoj apsurdnoj drami, gdje gljive rastu između podnih dasaka, a njihovo uklanjanje svakoga dana jedini je smislen čin na svijetu. Dok joj je prilazio, u panici je pomislila da joj je previše biti udana za cijelu, cjelcatu osobu.

Probudila je nekoliko riječi koje su još postojale među njima; krute i neudobne razvukle su joj se preko usana kao djetetu prenutom iz sna.

„Sjedni“, rekla je. „Muči li te nešto?“

Sjeo je na stolac s druge strane noćnog ormarića. Svjetlost lampe padala mu je na šake, koje je nervozno grčio i širio. Lice mu je bilo skriveno u tami, a ona ga je izvukla iz pamćenja: nježno i izmoreno, s malenim, pravilnim crtama.

„Da“, odvratio je. „Grete je počinila samoubojstvo.“

Osjećala je njegov pogled na svojem licu i okrenula se zidu. Srce joj je ubrzano tuklo. Što trebaš osjećati ili reći kad saznaš da si je muževa ljubavnica oduzela život? Nema presedana. Naviknula je s njime koristiti se starim, istrošenim osjećajima, kao slijepac što se oslanja na sve bljeđe slike koje pamti iz vremena dok nije oslijepio. Određene riječi i intonacija pripadaju takvim osjećajima, a kretanje tim nepoznatim terenom opasno je poput šetnje minskim poljem.

„Žao mi je“, rekla je glupo uljudno. „Ali nisi li rekao da si raskrstio s njom?“

Odjednom su joj se zelene zavjese doimale kao da su od krep-papira. To je očito od tableta za spavanje. Primijetila je da od njih otupi.

Pomaknuo je lampu da dohvati cigarete. Svjetlost mu je pala na lice, ali nije ga htjela pogledati.

„Jesam“, uzdahnuo je umorno. „Ali nije došla na posao i nikomu se nije javila. Znali su, valjda im je rekla, da ja imam ključ od njezina stana. Josefsen me nazvao i zamolio da provjerim što je. Zatekao sam je kako leži u krevetu s ispražnjenom bočicom od tableta u ruci. Mislim, ne

može mi to ugroziti položaj na poslu, ali je svejedno sramota. Gledali su me kao da sam je ubio.“

Ruke su mu se tresle dok je palio cigaretu.

„Znao sam otpočetak da je bilo glupo spetljati se s nekom od cura iz ureda. I to s nekom te dobi. Kad neudane žene uđu u tridesete, riskantno je pokazati im imalo suosjećanja.“

„Meni je četrdeset“, odvrtila je odsutno. Smjesta je to požalila. Dio njihove igre iscrpljivanja bio je da nikada ne svraća pozornost na sebe. Osjećala je njegov pogled poput vrućeg reflektora.

„To je druga stvar“, rekao je ozlojeđeno. „Tebe je teško uopće više shvaćati ozbiljno kao osobu. Kao kad vidimo tvoga bivšeg muža u časopisu uvrštena među deset najbolje odjevenih muškaraca u zemlji. Čak je i tebi to smiješno.“

„Gerte“, rekla je s nježnošću u glasu kojom je inače prikrivala nedostatak ljubavi. „Ne mora značiti da se ubila zbog tebe. Nadja kaže da neki ljudi imaju nizak prag za suicid. Rekla mi je da se neka djevojka ubila samo zato što joj je netko ukrao bicikl.“

„Ma znam“, odvratio je. „Ne precjenjujem ja svoju važnost. Ali svoj posao shvaćam ozbiljno. A takvo što poremeti sve.“

Prvi put tijekom tog razgovora pogledala ga je u lice. Nešto nije valjalo. Sve crte njegova lica kao da su se rasparile, poput namještaja nakon nekoliko brakova. Dvije okrugle vrećice stvorile su mu se ispod očiju, kao da je u njima nosio gorke uspomene iz propalog života. Nešto nalik na suosjećanje obuzelo ju je na trenutak, kao zraka sa svjetionika preko udaljenih valova. A tad je opazila njegove uši, goleme i obrasle kosom poput životinjskih. To ne može biti stvarno. Sklopila je oči i spustila glavu na jastuk.

„Sve će biti zaboravljeno za koji dan“, rekla je. „Idi sad u svoju sobu, Gerte, treba mi san.“

„Oprosti“, odvratio je uvrijeđen, „zaboravio sam na trenutak da je tvoje vrijeme dragocjeno.“

Ustao je i napravio više buke nego što je bilo nužno. Izišao je iz sobe ne rekavši laku noć.

Isključila je lampu, no tama joj nije donijela utjehu. Što je mislio pod time da je njezino vrijeme dragocjeno? Je li smatrao da neće još dugo poživjeti?

Netko je puštao vodu u kuhinji, a do nje je dopro grub dječaćki smijeh. Opet je upalila svjetlo. To se Mogens smijao. Nije niti slutio da ona zna da spava s Gitte. Gitte je spavala i s Gertom također. Rekla je da je to dobro za njihov brak, koji je naumila spasiti. S druge strane, pokraj zida stajale su Hannine cipele, koje dotad nije primijetila. Bile su crvene i špičaste, Gert joj ih je darovao. Gitte je smatrala da je šteta za dječake što je Gert toliko razmazio Hanne. Lise nije o tome razmišljala dok joj Gitte nije svrnula pozornost na to. Zbog nekog razloga smetale su joj te cipele. Ustala je, odnijela ih van ispred vrata, vratila se u krevet i ugasila svjetlo.

Danje svjetlo ispunilo je sobu naivnim djevičanstvom pa su se na trenutak događaji od prošle noći doimali udaljenijima od bilo kojeg dana iz djetinjstva, očuvana u njezinu umu poput tisuću godina starog kukca zarobljena u grumenu jantara.

Razgrnula je zavjese i pogledala u zatvoreno dvorište. Snijeg se topio i para se dizala s masnoga pločnika kao s mokre krpe. Jedna je mačka sjedila na poklopcu kante za smeće i lizala cape obasjana blijedim, hladnim veljačkim suncem. Osluškiivala je umirujući mrmor glasova iz blagovaonice, gdje je Gitte doručkovala s djecom. Gitte je činila sve da ona ima mir dok piše kao da je u najmanju ruku Goethe ili Shakespeare. I to unatoč tomu što već dvije godine nije napisala ni retka. Bilo je nešto dirljivo, govorila je sama sebi, u toj kućnoj pomoćnici, siročetu bez roditelja, koje se odreklo svog života ne bi li uvelo red u život potpunih stranaca. Strah joj je kopnio dok je o tome razmišljala, nekako joj je bilo lakše, kao kad je dijete naoko poslušno odraslina.

Navukla je kućnu haljinu i sjela za toaletni stolić nastojeći biti nečujna. U zrcalu lice joj se doima umorno i istrošeno nalik na staru rukavicu. Lice joj okružuju dvije blijede, isprekidane crte, koje završavaju netom prije okrugle izbočine brade, kao da je nepoznatog umjetnika nešto omelo usred slikanja. Oči joj imaju otvoren, iskren izraz, kao dijete koje izgovara laž. Tri tanane bore protežu joj se oko vrata poput biserne ogrlice i bivaju sve dublje sa svakim danom. Hoće li je u sve njezine dane služiti to lice, koje nosi mnogo tragova onoga što nitko nikada ne smije saznati? Okreće li se neprijateljski prema njoj kad god ona ne gleda? I što će se naći ispod njega kad se jednog dana raspadne? Razmišljala je o prevelikim haljinama i cipelama koje je nosila u djetinjstvu, uvijek kupljenima da joj potraju sve dok ne poraste, uvijek upravo toliko dok se ne pohabaju. Kad god bi Hanne vidjela njezinu fotografiju u novinama, rekla bi: „O, majko, kako si fotogenična!“ Søren joj je rekao: „Najljepša si majka u mom razredu.“ Mogens nije rekao ništa. Gitte je smatrala da je teško imati slavnu majku. Citirala je Grahama Greenea: „Uspjeh je sakaćenje prirodnog čovjeka.“ Gitte se služila književnim djelima i novinama kao s kućanskim aparatima koji joj olakšavaju svakodnevne poslove.

Vrata su se otvorila i ona se naglo okrenula kao da ju je netko zatekao u nečemu zabranjenom. Bio je to Søren s mliječnim brkovima oko usta i naprtnjačom na leđima.

„Doviđenja, majko“, rekao je plaho. „Gitte je rekla da smijem ući i vidjeti spavaš li.“

„Ne spavam. Doviđenja, Søren. Nećeš me poljubiti?“

Sagnula se i poljubila ga u usta. Stavio joj je ruke oko vrata i vonj prekinuta sna, školske prašine i dječje krivnje obavio ih je na trenutak poput kaputa milosrdno položena na palog neprijatelja. Primila ga je za ramena i promotrila s nekim mračnim suosjećanjem njegovo umorno lišće.

„Moraš se ošišati“, rekla je s lažnom vedrinom milujući njegovu svilenkastu, plavu kosu.

„Neću“, rekao je žustro i izmigoljio joj je iz ruku. „Gitte kaže da mi duga kosa pristaje. Drugi su mi se smijali kad sam bio kod brice.“

„Tako dakle.“

Naglo se uspravila, a u tom je trenutku došla je Gitte i stala između njih. Primila je dječaka za zapešće.

„Kreni“, rekla je strogo. „Škola počinje za dvije minute.“

Hodala je sobom s izrazom lica osobe koja ima cilj u životu pa se naglo zaustavila nalik na automobil kad zakoči pred neočekivanom zaprekom na cesti. Uzela je bočicu tableta u ruku i zapiljila se u Lise s moralnim intenzitetom u kratkovidnim očima.

„Gert me zamolio da ih čuvam“, rekla je. „Ovo s Grete bio mu je šok. Ne želi to više nikada doživjeti.“

„Oh“, odvrtila je Lise i sjela na krevet s osjećajem prozirnosti kao da je izrezana od papira. „Rekao ti je za to?“

„To je vaša krivnja.“

Gitte je nehajno pospremila bočicu tableta u džep traperica i sjela do nje. Bila je fascinantno ružna i vonjala na znoj. Lise se široko osmjehnula. Strah je ispunio sobu poput tekućine. Ura u blagovaonici otkucala je osam.

„Došao vam je sinoć u sobu tražiti utjehu. Htio se pomiriti, Lise. Bio je spreman vratiti vam se i zauvijek zatvoriti poglavlje bračne nevjere. Htio je spavati s vama. Ali vi ste bili preumorni i ništa niste shvatili.“

Glas joj je drhtao od nestrpljenja. Podbočila se laktovima o koljena i držala lice u kolijevci svojih dlanova.

„Gitte“, odvrátila je Lise, „zar ovog jutra neću dobiti kavu?“

„Zaboga, dakako da hoćete. Onda ćemo razgovarati.“

Lisa je skinula kućni ogrtač i ponovno se uvukla pod pokrivač. U njegovim poznatim naborima više nije bilo ni traga snu. Nadja, pomislila je, nazvat ću je danas. Oslanjala se na tu nježnu, nepokolebljivu predodžbu koju Nadja ima o njoj. Smatrala ju je dojmljivo tolerantnom, no nije znala da je ta tolerancija zapravo ravnodušnost. Netolerancija zahtijeva angažman. Iskrenost, pomislila je, to Gitte traži od mene, djelić moje duše, izraz nečega ljudskog. Proći će još jedan dan prije nego što mržnja provali.

„Pojedite nešto, treba vam hrana. Baš sam ispekla svježi kruh.“

Gitte je sjela na stolac na kojemu je Gert sjedio sinoć i natočila dvije šalice kave.

„Morate shvatiti da mu je bilo užasno. Morao je zvati policiju i Hitnu pomoć. Ispitivali su ga poput kriminalca.“

„Svjesna sam toga. No imam osjećaj kao da se to dogodilo nekome koga više ne poznajem, ako shvaćaš što hoću reći.“

„Shvaćam, ali propustili ste pravi trenutak. Zato je došao k meni, jer sam mu zamjena za vas, kao i sve druge. Rekao je da to čini samo zbog osvete vama.“

„Što sam mu ja skrivila?“

Lise je miješala kavu u šalici dok je gledala Hannino zatvoreno, zagonetno lice. Dok je prolazila pokraj Hanne – a dugo su izbjegavale međusoban dodir – osjetila je vonj toplog mlijeka i vlažnih čizama iz svog djetinjstva i shvatila, prožeta mračnom krivnjom, da su nosnice njezine kćeri ispunjene posve drukčijim mirisom, koji njezina majčinska osjetila, zarobljena u uspomenama, ne prepoznaju. A Hannino je lice zadrhtalo i raspršilo se u užasnom stanju ne bivstva između napuštenoga jučerašnjeg lica i onoga sutrašnjeg. Kad se sve uzme u obzir, pomislila je, nije čudno da je te večeri, kad je bila zaokupljena koječime, Gert najednom dobio

životinjske uši. Na kraju krajeva, ne događa li se često da prepoznamo pasji pogled u očima bliskog rođaka? U takvim se slučajevima valja obzirno pretvarati kao da se ništa ne događa i poskidati sva zrcala u kući dok se ta pogreška ne ispravi. Ako druge upozorite na taj nemar i previd, izložiti ćete ih mjestu gdje su najranjiviji i izazvati njihovu srdžbu kao kad gospodinu odjevenu u frak na domjenku otvoreno kažete da je zaboravio zakopčati rasporak.

„Ništa“, odvratila je Gitte. „Niste mu ništa skrivili. To je kao u Strindbergovim dramama. Svi se njegovi likovi mrze bez razloga.“

„To je zato što ostaju zajedno i nakon što je ljubav odavno prošla“, odvratila je Lise lukavo i vratila Gitte na sigurnu, dobro utabanu stazu. „Zato što se ne može voljeti samo jednu osobu, a zaboraviti na ostatak ljudskog roda.“

„Istina“, odvratila je Gitte zadovoljno. „Ljubav prema bližnjima, sve je ostalo krajnje asocijalno. Zato ne žalim Grete. Bio je to sebičan čin.“

Šmrcnula je kao da ima začepljen nos, a Lise je, izmoždena, osjećala da je ovaj put opasnost minula.

„Naučila si i ponešto dobro u toj višoj školi“, rekla je s osjećajem bolesne zahvalnosti.

„Jesam.“

Gitte je ustala i složila šalice na pladanj.

„Obitelj je izumrla. Više se ne želimo vjenčati niti donositi djecu na svijet. No, kad to učinite, kao što ste to učinili vi i Gert, onda morate ostati zajedno. Koga briga za razvode. Trebali ste ga primiti k sebi sinoć. To bi vam bilo mudro.“

Ovo, posljednje izrekla je u jednom dahu pritišćući kvaku laktom.

Lise je izišla iz kreveta i otvorila vrata svoje radne sobe. Duboko je uzdahnula i zagledala se u svoj pisaći stroj, netaknut i prašnjav, na stolu koji je odisao čemernim redom jer za njime nitko ne radi. Ondje je uredno stajalo nekoliko svezaka njezine nagrađene knjige. Nosila je naslov *Izopačen*. Bila je to priča o seksualnom prijestupniku. Sva je sumnja pala na ubogog samca koji se bojavao žena i pozivao je djevojčice iz susjedstva u svoj podrumski dućančić na kekse i sok. Ispostavilo se da je ubojica zapravo policijski inspektor koji je bio najrevniji tijekom istrage. Rasplet je iznenadio čak i nju. Nakon što je stvorila likove, puštala ih je da sami odlučuju o tome što žele. Pisanje joj je bilo poput igre, ugodna zadaća uz koju bi zaboravila sve na svijetu. Pomislila je: ako opet počnem pisati, ovaj će noćnoj mori doći kraj.

Hanne bi svaki dan dojurila iz škole. „Majko, jesi li napisala novo poglavlje?“, pitala bi uzbuđena. Pročitala bi ga sa sjajem u očima. „Kako je dobro! Jedva čekam nastavak.“

Hanne je u njezin um ulazila kao zraka svjetlosti u mračnu sobu. Njezino prvorodeno, čudo, djevojčica. Sve je priče napisala za Hanne: bajke, kratke priče za djecu, romane o djetinjastom, fantastičnom svijetu skovanom u umu djevojčice. Bila je zaprepaštena što je rađala dječake. Zbog toga je postala razočarana i rezignirana. Gitte je govorila da Mogens i Søren znaju da si je priželjkivala kćeri. Gitte im je nadoknađivala ljubav koju im je ona uskratila. Lise ih je voljela, no osjećali su da Hanne voli više.

Uzela je jednu od knjiga u ruku. Prašnjavi omot bio je šaren i dramatičan. Gitte je tu knjigu pročitala još dok je išla u višu školu. Cijela klika ovisnika o LSD-u bila je oduševljena njome. U njoj su prepoznali pobunu protiv vlasti i oružje u otporu konformizmu i moćnicima. Gitte je vidjela njezin oglas za kućnu pomoćnicu i primila ga se kao utopljenik ruke spasa. Željela se osloboditi ovisnosti jer je shvatila kamo je to vodi. Željela je biti zdrava i neovisna i služiti toj umjetnici, jer samo smo u umjetnosti slobodni, izdignuti iznad te smrtonosne navike, koja je izvor svih jada.

Sjela je za stol u skromnoj, pamučnoj spavaćici s nogama na hladnom parketu. Već dugo nije ostala nasamo s Hanne. Nije znala što je u tome sprječava. Vjerojatno je samo bilo teško ostati nasamo s nekime kad u stanu živi njih šestero.

„Bojim se“, prošaptala je naglas. Zašto je rekao Gitte za to samoubojstvo? Što se to bližilo sa svakim danom, neumoljivo poput vremena? Pred sobom je vidjela Gertove velike, dlakave uši i znala je da nikomu ne smije reći za to. Vidjela je tu mrtvu ženu. Koliko je tableta bilo dovoljno? Pedeset, stotinu? Gitte joj ih je oduzela. No svake večeri morala joj je dati dvije, inače ne bi mogla zaspati. Svima njima davala je nešto zbog čega nisu mogli bez nje. Išla je u krevet s Gertom, spavala je i s Mogensom, Sørenu je pravila deserte od tučena vrhnja, no što je davala Hanne? Prema njoj se odnosila s nekom rezervom, koju Lise nije mogla protumačiti.

Sabrala se i otišla u kupaonicu. Topla voda u kadi nježno ju je milovala. Čula je Gerta kako izlazi iz svoje sobe i zove Gitte. Tražio je da mu skuha kavu, a u deset ide u ministarstvo. Je li zaista sinoć želio spavati s njom? No to je postalo nemoguće kao da ih dijeli ocean. Gitte je rekla da svaki muškarac ima neku perverznu sklonost. Dok je bila u višoj školi, u pola godine spavala je s četrdeset devet muškaraca i nijedan nije bio normalan. Jedan je mogao svršiti samo ako je nosio gumene čizme. Drugog je napaljivalo to da je grubo šamara. Gert je tražio da ga

štipa za bradavice; Lise je bila deset godina u braku s njim i nije to znala. Valja zariti nokte duboko, rekla je Gitte, to ga baci u divlju ekstazu.

Začulo se kloktanje u cijevi za toplu vodu, koja se pružala uz rub kade. Očito se netko kupao na katu iznad. Gitte se gotovo nikad nije kupala. Bila je musava ispod brade jer se samo prala spužvom po licu. Prljavština je bila dio njezina pogleda na život. Valja se podsjetiti na to da se penicilin dobiva iz plijesni, govorila je.

Klokotanje u cijevi se nastavilo, a odjednom se prolomio grlen smijeh. Isprala je pazuha i zagledala se u hrđavu cijev, koja je završavala u rešetki ispod pločica. Jedna druga cijev pružala se od stropa do poda i povezivala dva stana. Kad bi Gitte prinijela uho radijatoru, čula bi što govore oni s kata ispod. Ondje se nalazio podrumski stan u kojemu je živjela gluha starica s dvoje sredovječne djece. Pred njom su, bez ustručavanja, razgovarali o tome kad će više umrijeti, jer je imala uplaćeno životno osiguranje, a njih dvoje bili su navedeni kao korisnici. Smijeh je postajao sve glasniji, a Lise se zapiljila u tu vodovodnu cijev kao u ormar iz svog djetinjstva, u kojemu se krilo nešto zlokobno što će provaliti van čim je san i tama obaviju. Netko je razgovarao s nekime, a taj je razgovor bio isprekidan salvama smijeha. Zvučalo je kao kad Mogens navuče najlonku preko glave i govori kroz nju da preplaši mlađeg brata. Skinula je kapu za kupanje i prislonila uho o cijev.

„Još je gore kad se nasmiješi. Umjetni zubi gornje čeljusti krive su nijanse.“

Dotaknula je prstom svoje dvije porculanske krunice i opet začula Gittin glas.

„Ona vidi samo ono što je opipljivo.“

„Kad-tad ćemo joj doći glave, samo moramo biti strpljivi. Ostavi tablete na svojoj komodi. Jednog će ih dana uzeti kao i Grete. Već razmišlja o tome.“

Bio je to Gertov glas.

Krv joj je uzavrela od bijesa. Ustala je iz kade i ogrnula ogrtač a da se nije obrisala ručnikom. U kuhinji je Gitte kuhala kavu. Gert je stajao s rukama u džepovima modroga kućnog ogrtača.

„Čujem sve što govorite“, rekla je Lise oštro. „Ali pazite se. Imam i ja prijatelje. Reći ću im što se događa u ovoj kući.“

Njih dvoje zagledalo se u nju s dobro hinjenim zaprepaštenjem.

„Što to govoriš, za Boga miloga?“ upitao je Gert.

„Znaš ti dobro što ja govorim.“

Drhtavom rukom stisnula je kućni ogrtač oko vrata.

„Vjerojatno ste zaspali u kadi“, mirno je rekla Gitte i nastavila kuhati kavu. „Znam kako je kad se to dogodi. Probudite se potpuno smušeni.“

Bijes ju je napustio poput vode što je kapala s nje i stvorila joj lokvicu oko stopala. Zamijenile su ga dvojba i zbunjenost.

„Misliš?“ upitala je. „Učinilo mi se da vas čujem kroz cijev za toplu vodu.“

„Što smo govorili?“ upitao je na to upitao Gert i sjeo za kuhinjski stol. Duboko u njegovim očima tinjala je iskra zlobe.

„Ništa posebno“, rekla je polako. „Ne sjećam se. Vjerojatno ipak jesam zaspala.“

Uzela je čašu iz vitrine i prišla sudoperu da si natoči vode. Vrata Gittine sobe bila su otvorena kao i obično. Time je pokazivala da nema privatnost i da se u njezinu sobu može slobodno ući kao u bilo koju drugu prostoriju u stanu. Lise se zagledala kroz otvorena vrata i osjećala kao da joj se mokra krpa steže oko srca.

Na komodi su stajale tablete za spavanje.

Hitro se okrenula njima dvoma dok je pila vodu. Imala je osjećaj da izbjegavaju njezin pogled.

„Razmišljala sam da Nadju danas pozovem na ručak“, rekla je nonšalantno. „Nisam s njom već dugo razgovarala.“

„Aha“, rekla je Gitte sjedajući za stol nasuprot Gertu. „Trebate viđati i druge ljude osim nas.“

„Tako je“, nadovezao se Gert listajući novine. „Od previše izolacije čovjek postane čudan.“

Oboje su se osmjehnuli ljubazno i ohrabrujuće, poput roditelja koji smatraju da je vrijeme da njihova kći tinejdžerica počne izlaziti i malo se zabavljati.